

Список використаних джерел:

1. Мезяев А. Новое поколение прав человека: соматические права *Международная и внутригосударственная защита прав человека* / под ред. Р. Валеева. Москва : Истра, 2011. 211 с.
2. Лаврик М. К теории соматических прав человека. *Сибирский юридический вестник*. 2005. № 3. С. 16–26.
3. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : міжнародний документ від 4 квітня 1997 р. / Рада Європи. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_334.
4. Булеца С., Менджул М., Паніна Ю. Правова природа та зміст прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 55. Т. 1. С. 110–113.
5. Права человека : учебник для вузов / отв. ред. Е. Лукашева. Москва, 1999. С. 142–143.
6. Kant I. *Lectures on Ethics* Infield L. and foreword by Beck, L.W. Indianapolis and Cambridge : Hackett, 1963. P. 124.
7. Munzer S. An Uneasy Case against Property Rights in Body Parts *Social Philosophy and Policy*. 1994. Vol. 11. Is. 2. P. 259–286.
8. Munzer S. The special case of property rights in umbilical cord blood for transplantation. *Rutgers Law Rev.* 1999. № 51 (3). P. 493–568.
9. Yee S. The Female Body as a Commodity. *Distinction Papers*. 2018. № 64. URL: https://digitalcommons.otterbein.edu/stu_dist/64.

ФРОЛОВ Ю. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правознавства
(Бердянський державний педагогічний
університет)

ФРОЛОВА Г. І.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Бердянський університет
менеджменту і бізнесу)

УДК 342.739

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.18>

**МЕЖИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРИВАТНУ
ВЛАСНІСТЬ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

У контексті дослідження проаналізовано питання про обмеження здійснення такого конституційного права, як право приватної власності людини і громадянина в Україні. Доведено, що право приватної власності має не абсолютний, всеосяжний характер. Використання власності не повинно завдавати шкоди правам, свободам та гідності людини і громадянина, інтересам суспільства і держави, погіршувати екологічну ситуацію та якість землі. Право приватної власності людини

і громадянина полягає в можливості робити з належним їй майном та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності все, що не наносить шкоди іншому. Свобода приватної власності людини і громадянина не може бути абсолютною, вона обмежується правами та свободами інших людей, принципами моралі, інтересами загального добробуту. Демократичне суспільство, визнаючи за людиною і громадянином право приватної власності, повинно бути засноване на розумному балансі між свободою цієї власності та соціальною справедливістю, свободою та загальнонародним і державним інтересом. У той же час примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом під час конфіскації та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості під час реквізиції. Сьогодні таке поняття, як конфіскація, або тимчасове вилучення майна, не можна визнати визначеним. Адже в кримінальному, адміністративному, господарському, митному, цивільному, фінансовому та інших галузях права його зміст явно не співпадає. Наявність колізій та неврегульованих питань у нормативних актах значною мірою гальмує розвиток інституту приватної власності та потребує своєї комплексної та одноманітної регламентації в поточному законодавстві. Існує необхідність і в тому, щоб в одному законі були чітко визначені поняття реквізиції, конфіскації, сплатного вилучення майна, тимчасового вилучення, умов і порядку примусового відчуження та ін., об'єктів права власності, зокрема приватної.

Ключові слова: права та свободи людини та громадянина, приватна власність, межі та обмеження конституційного права, конфіскація, реквізиція, сплатне вилучення майна, тимчасове вилучення майна.

Frolov Y. M., Frolova H. I. Boundaries of constitutional right to private property of man and citizen in Ukraine

In the context of research a question is analysed about limitation of realization of such constitutional right as right of private ownership of man and citizen in Ukraine. It is well-proven that the right of private ownership has not absolute, all-embracing character. The use of property must not harm to the rights, freedoms and dignity of man and citizen, to interests of society and state, to worsen an ecological situation and quality of earth. The right of private ownership of man and citizen consists in possibility to do with a due by property and results of the intellectual, creative activity her all, that does not harm to other. Freedom of peculiar of man and citizen can not be absolute, she is limited to the rights and freedoms of other people, principles of moral, interests of commonwealth. Democratic society, acknowledging a man and citizen the right of private ownership, must be based on clever balance between freedom of this property and social justice by freedom and national and state interest. At the same time, a force alienation of objects of right of private ownership can be applied only as an exception of reasons of public necessity, on founding and in the order, set by a law during confiscation, and on condition of previous and complete compensation of their cost at a requisition. For today such concepts, as confiscation, or temporal exception of property, it can not admit certain. In fact in criminal, administrative, economic, custom, civil, financial and other fields of law, his maintenance does not coincide obviously. A presence of collisions and unsettled questions is in normative acts, largely brakes development of institute of peculiar, and needs the complex and monotonous regulation current legislation. There is a necessity for that in one law there were the clearly defined notions of requisition, confiscation, exception of inpayment of property, temporal exception, terms and order of a force alienation and other, objects of right of ownership, in particular, private.

Key words: rights and freedoms of man and citizen, peculiar, between and limitation of constitutional right, confiscation, requisition, exception of inpayment of property, temporal exception of property.

Вступ. Розбудова правової держави ґрунтується, передусім, на конституційному положенні, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Право приватної власності є важливим елементом правового статусу особи в умовах ринкової економіки.

У законодавстві та наукових дослідженнях відсутній єдиний підхід до меж, обмежень та обтяжень права власності. Тому з'ясування меж і обмежень права власності нерозривно пов'язане із самим правом власності, правова природа якого й зумовлює певні його межі та можливість встановлення обмежень щодо нього.

До зазначених питань зверталися, зокрема, М.М. Агарков, Б.Б. Черепакін, Ч.Н. Азімов, С.С. Алексєєв, С.М. Братусь, В.П. Грибанов, О.В. Дзера, О.С. Йоффе, І.В. Жилінкова, В.П. Камишанський, О.Р. Кібенко, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданік, О.О. Михайленко, О.А. Підпригора, І.А. Покровський, О.В., Розгон, К.І. Скловський, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич, Л.В. Щеннікова та ін. Але цілий спектр вагомих чинників та механізмів, засад та підстав, способів та засобів, особливо з точки зору конституційно-правової науки, покликаних стримувати власника в його абсолютизованих правомочностях, залишився поза межами досліджень в українській науці, чим і зумовлюється актуальність цієї роботи.

Постановка завдання. У контексті нашого дослідження ми спробуємо проаналізувати питання про межі здійснення такого конституційного права, як право приватної власності людини і громадянина: є воно всеосяжним чи існують конституційні та інші нормативно правові обмеження цього права?

Результати дослідження. Будучи фундаментальною основою будь-якої економічної системи, відносини власності завжди були в полі зору конституційного регулювання. Але й у такому регулюванні із плином часу відбулося чимало істотних змін. Наприклад, у відомій французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. говориться взагалі про власність, без будь-якої її диференціації, оскільки приватна власність тоді мала всеосяжний характер. Зокрема, ст. 17 даного документу говорить: «Оскільки право власності непорушне та священне, ніхто не може бути позбавлений своєї власності, за виключенням тих випадків, коли суспільна користь, законним порядком засвідчена, явно вимагає цього, та не інакше, як за умови попередньої виплати справедливої винагороди». У Декларації прав штату Массачузетс 1780 р. встановлювалося, що «ніщо із власності окремої особи, за справедливістю, не може бути вилучено в неї або передане в суспільне користування без згоди на це неї самої або представницьких народних зборів... Якщо ж державна або суспільна користь вимагає відчуження приватної власності в суспільне користування, то власник повинен отримати за неї достатню винагороду» [1, с. 31].

Як свідчить історичний досвід, право приватної власності як найбільш фундаментальне право було забезпечене всіма засобами юридичного захисту від посягання як із боку окремих осіб, так і з боку органів самої держави. У ранніх конституціях принцип священності та недоторканності приватної власності було доведено до логічного кінця, що знайшло своє вираження в забороні будь-яких конфіскацій або реквізицій інакше як у строго встановлених законом випадках (як правило, за вироком суду або у воєнних цілях). Типовою у цьому відношенні є ст. 11 бельгійської конституції 1831 р., за якою «ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як для суспільної користі, у випадках та в порядку, встановлених законом, та за умови справедливого попереднього відшкодування» [2, с. 67].

На відміну від цього, важливішою тенденцією сучасного конституційного розвитку є поява нових принципів у відношенні до приватної власності. Останні півстоліття яскраво демонструють, що фактично не залишилося жодної конституції, яка б містила звичну для попередніх часів формулу про «священну та недоторканну» приватну власність. Конституційне регулювання відносин власності істотно розширилося. Отримав розповсюдження інший підхід: за збереженням гарантій власника стала домінувати ідея соціальної функції власності, синтезу інтересів власника із «загальним благом» та теза про обмеження прав власника суспільним інтересами. Це один із аспектів сучасної концепції соціальної держави.

Зокрема, на це вказують Р.В. Енгібарян та Е.В. Тадевосян: сьогодні центр тяжіння переноситься не на закріплення священності та недоторканності приватної власності, а на реалізацію її соціальної функції на основі поєднання інтересів власника з інтересами всього суспільства та навіть на певне обмеження прав власника [3, с. 100].

Так, наприклад, згідно із ст. 14 Основного Закону ФРН «власність зобов'язує. Користування нею повинно одночасно слугувати суспільному добробуту. Відчуження власності допускається лише з метою загального добробуту» [4]. Ст. 43 Конституції Ірландії, чітко визнаючи права приватного власника, вказує, що «людина, в силу того, що вона розумна істота, має природне, попереджуваче позитивному праву право приватної власності на зовнішні блага», разом із тим зазначає, що ці права «в громадянському суспільстві повинні регулюватися у відповідності з принципами соціальної справедливості», і тому «державна може у випадках необхідності обмежити за допомогою закону здійснення вказаних прав для угодження їхнього здійснення із загальним благом» [5]. Аналогічні формулювання містяться в конституціях Франції 1958 р., Іспанії 1978 р., Бразилії 1988 р., Республіки Білорусь 1994 р., Естонії 1992 р., Литви 1992 р., Казахстану 1995 р. та інших країн.

Про соціальну функцію приватної власності говориться в конституціях Мексики 1917 р., Венесуели 1947 р., Португалії 1976 р., Катару 1970 р. У Конституції Мавританії 1992 р. встановлюється, що «закон може обмежити сферу здійснення права приватної власності, якщо цього вимагає необхідність економічного та соціального розвитку» [6, с. 333].

Усе частіше йдеться про те, що право приватної власності зобов'язує до дотримання вимог захисту оточуючого середовища. Наприклад, у п. 5 ст. 46 Конституції Молдови 1994 р. закріплюється, що «право приватної власності зобов'язує до дотримання вимог захисту навколишнього середовища та забезпечення добросусідства, а також до виконання інших вимог, які згідно із законом покладаються на власника» [7]. Аналогічна формула міститься в п. 6 ст. 41 Конституції Румунії 1991 р. [8].

Положення про можливість обмеження права приватної власності містяться й в інших постсоціалістичних конституціях. Так, ст. 6 Конституції Казахстану встановлює, що «власність зобов'язує, користування нею повинно одночасно слугувати суспільному благу» [9]. Слід зазначити, що такого роду норми сформульовані у «м'якому» варіанті, що пояснюється попередніми умовами розвитку цих країн: приватна власність тут була не тільки обмежена, але й у більшості країн фактично та навіть юридично заборонена, тому зараз мова йде скоріше не про її обмеження, скільки про захист.

Щодо вітчизняного досвіду, то в даному випадку Конституція України значною мірою спирається на класичні світові традиції у визначенні меж здійснення права приватної власності. Згідно зі ст. 41 Основного Закону України «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним».

У той же час зазначається, що «власність зобов'язує», вона «не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» (ст. 13 Конституції України [10], ст. 319 Цивільного кодексу України [11]), однак примусове відчуження об'єктів може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 41 Конституції України) [10].

Положення про те, що власність зобов'язує, насамперед, визначає становище власника щодо інших осіб і суспільства: власник повинен отримувати не лише блага від панування над власністю, а й нести певні обтяження – мати пов'язані із власністю певні витрати, нести тягар утримання майна, ризик його випадкового знищення або пошкодження, стежити, щоб майно не спричинило шкоди іншим особам. Щодо обов'язку власника не використовувати власність на шкоду людині і суспільству, то закладення такого обов'язку до Конституції не

означає обмеження права власності власника, а є лише встановленням закономірних меж для його змісту і для його здійснення.

Громадяни мають право вільно здійснювати право власності щодо належного їм майна: використовувати його для ведення господарської та іншої не забороненої законом діяльності, передавати в тимчасове користування іншим громадянам, юридичним особам та державі, вільно відчужувати. Нарешті, право приватної власності може бути передано у спадщину. При цьому умови і порядок відчуження національних, культурних та історичних цінностей встановлюються спеціальним законодавством України. Згідно зі статтею п.2 та п.3 ст. 16 Закону України «Про культуру» «забороняється вилучення друкованих видань, вихідних матеріалів фільмів та фонограм, інших мистецьких і літературних творів, документів, пам'яток із бібліотечних, музейних, архівних фондів, фільмофонду, знищення культурних цінностей з ідеологічних чи політичних міркувань». Не підлягають вилученню включені до Державного реєстру національного культурного надбання унікальні культурні цінності, що мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення для формування вітчизняного культурного простору і визначають внесок Українського народу у всесвітню культурну спадщину, визнаються об'єктами національного культурного надбання. Порядок включення до реєстру та порядок ведення обліку об'єктів національного культурного надбання визначаються Кабінетом Міністрів України [12].

Основою українського законодавства щодо встановлення та регулювання приватної власності вперше став Закон «Про власність», який діяв у період з 1991 р. по 2007 р. Відповідно до статей 48–50 цього Закону володіння майном вважалось правомірним, якщо інше не буде встановлено судом або третейським судом. Власник мав право вимагати усунення будь-яких порушень його права, хоч би ці порушення і не були поєднані з позбавленням володіння, і відшкодування завданих цим збитків, а також повернення (віндикації) свого майна із чужого незаконного володіння. Випадки позбавлення громадянина права власності були встановлені, зокрема, у ст. 55 Закону. Послідовно ці норми були залучені до інших нормативних актів. Так, вилучення майна у власника допускається:

1) під час звернення стягнення на це майно за зобов'язаннями власника у випадках і порядку, встановлених Законом «Про власність» [13], Цивільним і Цивільним процесуальним кодексами України. Такі зобов'язання, згідно зі ст. 11 Цивільного кодексу України [11], можуть впливати з дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки (скажімо, звернення стягнення на майно можливе в результаті несплати податку суб'єктом господарювання), в результаті відкриттів, винаходів, створення творів науки, літератури і мистецтва, внаслідок заподіяння шкоди, внаслідок інших дій юридичних та фізичних осіб (наприклад, виявлення скарбу), а також унаслідок подій, з якими закон пов'язує настання цивільно-правових наслідків (скажімо, у зв'язку з виникненням пожежі виникає зобов'язання страхової організації виплатити страхову суму).

Цивільно-процесуальним кодексом України [14] передбачені такі заходи примусового виконання судових рішень, як звернення стягнення на майно боржника накладенням арешту і продажем майна, звернення стягнення на майно і грошові суми боржника, що знаходяться в інших осіб, або на заробітну плату, пенсію чи стипендію боржника, вилучення в боржника і передача стягувачеві певних предметів, визначених у рішенні суду тощо. Так, ст. 440 ЦПКУ передбачає, що за заявою стягувача суд може накладати арешт на грошові кошти, які перебувають на рахунках (вкладах) чи на зберіганні в банках, інших фінансових установах і належать особі, яка має заборгованість перед боржником, яка не оспорується зазначеною особою або підтверджена судовим рішенням, що набрало законної сили судом. За поданням державного виконавця, приватного виконавця звернення стягнення на нерухоме майно боржника, право власності на яке не зареєстровано в установленому законом порядку, під час виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) вирішуються судом.

Стаття 353 ЦКУ [11] передбачає реквізицію в разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, із метою суспільної необхідності майно може

бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізіція). В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Відповідно до п. 3 ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [15], виходячи із суспільних інтересів та інтересів національної безпеки, Кабінет Міністрів України має право дозволити використання винаходу (корисної моделі) без згоди власника патенту, але з виплатою йому відповідної компенсації. При цьому спори щодо умов видачі дозволу і виплати компенсації та її розміру розв'язуються в судовому порядку. Аналогічна норма була передбачена і в Законі «Про охорону прав на промислові зразки» [16] (ст. 21), але відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» статтю було виключено [17]. Глава 22 Земельного кодексу України передбачає звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора, відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб, конфіскацію за рішенням суду [18].

31 жовтня 2019 р. Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [19]. Прийнятий закон дозволяє стягувати активи із чиновників у дохід держави, якщо суд прийме відповідне рішення про незаконність їх отримання. У цьому зв'язку у Цивільному кодексі запроваджено окрему підставу припинення права власності, визначення видів активів, які можуть визнаватися необґрунтованими, та межю вартості таких активів. Законом доповнено Кримінальний кодекс положеннями, що встановлюють кримінальну відповідальність за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більш ніж на п'ятнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. Доповнено Кримінальний кодекс новою статтею 368⁵ «Незаконне збагачення» [20].

Оплатне вилучення майна передбачене, зокрема, ст. 24 і 28 Кодексу України про адміністративні правопорушення [21] як вид адміністративного стягнення. Відповідно до цих статей оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в його примусовому вилученні за рішенням суду і наступній реалізації з передачею вирученої суми колишньому власникові з відрахуванням витрат на реалізацію вилученого предмета. Цей вид адміністративного стягнення може бути застосований, наприклад, за повторне протягом року керування транспортним засобом у стані сп'яніння або за ухилення від реалізації мисливської зброї особами, у яких анульовано дозвіл на їх зберігання і носіння тощо.

Конфіскація майна є санкцією за правопорушення. Кримінальне законодавство (ст. 51, 52, 59 Кримінального кодексу України) [20] передбачає конфіскацію майна як додатковий вид покарання. Покарання у вигляді конфіскації майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. Слід зазначити, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу. Перелік майна, що не підлягає конфіскації, визначається законом України (ст. 59 Кримінального кодексу України) [20].

Конфіскація може бути застосована також і як захід адміністративно-правової, господарсько-правової та цивільно-правової відповідальності. Проте відповідно до ст. 29 Кодексу про адміністративні правопорушення України конфіскованим у порядку адміністративного провадження може бути тільки предмет, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (на відміну від кримінального закону, згідно з яким конфіскованим може бути будь-яке майно, що належить особі, яка визнана винною

у вчиненні злочину). Крім того, конфіскація вогнепальної зброї, інших знарядь полювання і бойових припасів у порядку адміністративного провадження не може застосовуватися до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування [21]. Конфіскація як захід цивільно-правової або господарсько-правової відповідальності може бути застосована, скажімо, як санкція за вчинення недійсної угоди, укладеної з метою, яка суперечить публічним інтересам. Це відповідає нормі частини сьомої ст. 41 Конституції України [10], відповідно до якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Ця норма Конституції України створює підстави і для інших обмежень права приватної власності. Так, цілком правовою виглядає встановлена ст. 42 Закону України «Про забезпечення санітарного і епідемічного благополуччя населення» [22] можливість вилучення з реалізації (конфіскація) небезпечних для здоров'я хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів у порядку, що встановлюється законодавством.

Проте загальний аналіз законодавства, що регулює питання позбавлення права приватної власності, демонструє необхідність приведення його у відповідність із ст. 41 Конституції України. Підкреслимо, що за Основним Законом України ніякий компетентний орган, крім суду, не може вирішувати питання про конфіскацію, і ніякий законодавчий акт, крім закону, не може встановлювати випадки, обсяг та порядок конфіскації майна.

Щодо приватного майна за Конституцією, то діє правило попереднього відшкодування вартості майна, яке вилучається. Однак відповідного положення Закон України «Про власність» не містить. В існуючих нормативних актах законодавець не завжди однаково чітко визначає і саме поняття, і умови та порядок примусового вилучення або відчуження об'єктів права власності. Обтяження та обмеження права власності змішуються в законах України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [23] і «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» [24].

Існує необхідність і в тому, щоб в одному законі були чітко визначені поняття ревізії, конфіскації, сплатного вилучення майна, умови і порядок примусового відчуження об'єктів права власності, зокрема приватної. Відповідно до пункту 36 ст. 85 Конституції України визначення правових засад вилучення суб'єктів права приватної власності належить до повноважень Верховної Ради України.

Сьогодні такі поняття, наприклад, як конфіскація, не можна визнати визначеними. Адже у кримінальному, адміністративному, господарському, митному, цивільному, фінансовому та інших галузях права його зміст явно не завжди співпадає.

Так, криміналісти виділяють конфіскацію майна як вид кримінального покарання, звернення в дохід держави безпідставного збагачення, а також спеціальну конфіскацію як спосіб запобігання вчинення інших злочинів. Скажімо, ст. 100 Кримінально-процесуального кодексу України передбачено, що гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду. Питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно із статтями 171-174 цього Кодексу [25].

Стаття 29 Кодекса України про адміністративні правопорушення передбачає конфіскацію предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення [25]. Статтею 461 Митного кодексу України встановлено, що за порушення митних правил можуть бути накладені такі адміністративні стягнення: конфіскація товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення, та ін. [26].

Умови і порядок виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню в разі невиконання їх у добровільному порядку, визначає Закон України «Про виконавче провадження» [27].

Крім того, згідно зі статтею 236 Кримінально-процесуального кодексу України під час обшуку чи виїмки підлягають вилученню всі предмети і документи, які за законом не можуть знаходитися у цивільному обороті [25]. Чи підпадають всі перелічені випадки під поняття «конфіскація»? За своїм зовнішнім виглядом (особливо з точки зору того, в кого вони вилучаються) – так. А за змістом, який вкладає в це поняття законодавець, – мабуть, ні.

Наявність означених колізій та неврегульованих питань значною мірою гальмує розвиток інституту приватної власності та потребує своєї комплексної та одноманітної регламентації в поточному законодавстві (цивільному, Господарському, адміністративному, кримінальному, земельному, фінансовому тощо) з метою адекватного відтворення конституційних правоположень.

Висновки. Таким чином, слід вважати, що право приватної власності має не абсолютний, всеосяжний характер. Використання власності не повинно завдавати шкоди правам, свободам та гідності людини і громадянина, інтересам суспільства і держави, погіршувати екологічну ситуацію та якість землі. Право приватної власності людини і громадянина полягає в можливості робити з належним їй майном та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності все, що не наносить шкоди іншому. Свобода приватної власності людини і громадянина не може бути абсолютною, вона обмежується правами та свободами інших людей, принципами моралі, інтересами загального добробуту.

Демократичне суспільство, визнаючи за людиною і громадянином право приватної власності, повинно бути засноване на розумному балансі між свободою цієї власності та соціальною справедливістю, свободою та загальнонародним і державним інтересом.

У той же час примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток, із мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом під час конфіскації, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості під час реквізиції. На сьогодні таке поняття, наприклад, як конфіскація, або тимчасове вилучення майна, не можна визнати визначеним. Адже у кримінальному, адміністративному, господарському, митному, цивільному, фінансовому та інших галузях права його зміст явно не співпадає. Наявність колізій та неврегульованих питань у нормативних актах значною мірою гальмує розвиток інституту приватної власності та потребує своєї комплексної та одноманітної регламентації в поточному законодавстві.

Пропонується з метою комплексної та одноманітної регламентації в поточному законодавстві конституційних правоположень щодо меж здійснення права власності прийняти закон, в якому були б чітко визначені поняття реквізиції, конфіскації, тимчасового вилучення, сплатного вилучення майна, інші механізми меж та обмежень, умови і порядок примусового відчуження об'єктів права власності, зокрема і приватної.

Список використаних джерел:

1. Еллинек Г. Декларация прав человека и гражданина / Переводъ съ немецкаго подъ ред. А.Э. Вормса. 2–е изд., пересмотр. Москва : Типографія Т–ва И.Д. Сытина, 1905. 81 с. URL : <http://elibr.shpl.ru/ru/nodes/22969-ellinek-g-deklaratsiya-prav-cheloveka-i-grazhdanina-m-1905-biblioteka-dlya-samoobrazovan-ya-t-4> (дата звернення: 02.01.2020 р.).

2. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Москва : Белые Альвы, 1996. 396 с.
3. Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В. Конституционное право. Москва : Юристъ, 2000. 492 с.
4. Основной закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 года. *Конституции государств Европы*: В 3-х т. Т.1 / Под ред. Л.А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 580–634.
5. Конституция Ирландии от 29 декабря 1937 года. *Конституции государств Европы*: В 3-х т. Т.1 / Под ред. Л.А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 785–816.
6. Сравнительное конституционное право / Под ред. А.И. Ковлера, В.Е. Чиркина, Ю.А. Юдина. Москва : Манускрипт, 1996. 727 с.
7. Конституция Ирландии от 29 декабря 1937 года. *Конституции государств Европы*: В 3-х т. Т.1 / Под ред. Л.А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 785–816.
8. Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. *Конституции государств Европы*: В 3-х т. Т. 2 / Под ред. Л.А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 548–576.
9. Конституция Румынии от 21 октября 1991 года. *Конституции государств Европы*: В 3-х т. Т. 3 / Под ред. Л.А. Окунькова. Москва : НОРМА, 2001. С. 61–92.
10. Конституция Украины : Закон Украины от 28 июня 1996 года. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%20-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 03.01.2020 р.).
11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Дата звернення: 03.01.2020 р.)
12. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 24. Ст. 168. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2778-17> (Дата звернення: 05.01.2020 р.)
13. Про власність : Закон УРСР від 7 лютого 1991 року N 697-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 20. Ст. 249. (Закон втратив чинність на підставі Закону № 997-V (997-16) від 27.04.2007, *ВВР*, 2007, № 33, ст. 440). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (Дата звернення: 02.01.2020 р.)
14. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (Дата: звернення 04.01.2020 р.).
15. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/3687-12> (Дата звернення: 02.01.2020 р.)
16. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності : Закон України від 22 травня 2003 року № 850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 35. Ст. 271. (Дата звернення: 05.01.2020 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-15>.
18. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Дата звернення: 06.01.2020 р.)
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20> (Дата звернення: 03.01.2020 р.)
20. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення: 02.01.2020 р.)

21. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 грудня 1984 року. № 8074-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (Дата звернення: 02.01.2020 р.)
22. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 27. Ст. 218. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (Дата звернення: 06.01.2020 р.)
23. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. Ст. 140. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/1255-15> (Дата звернення: 06.01.2020 р.)
24. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 51. Ст. 553). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (Дата звернення: 04.01.2020 р.)
25. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення : 04.01.2020 р.)
26. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Дата звернення: 05.01.2020 р.)
27. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (Дата звернення: 08.01.2020 р.).

ШЕВЧЕНКО А. Є.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії, історії права
і держави та конституційного права
(*Університет державної фіскальної
служби України*)

АНТОШКІНА В. К.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевих
юридичних дисциплін
(*Бердянський університет
менеджменту і бізнесу*)

УДК 340.132.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.19>**РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ЗВИЧАЇВ У ПРОЦЕСІ ТЛУМАЧЕННЯ**

У даній статті досліджується використання правових звичаїв у процесі тлумачення. Автор зазначає, що на даний час більшість дослідників схиляються до множинного підходу в розумінні об'єкта юридичної інтерпретації. Це пов'язано зі зростаючою роллю таких правових регуляторів як, наприклад, норма-

